

२०६६

धवलागिरि अञ्चलका प्रतिनिधि कथाकार र तिनका कथाकृतिको अध्ययन

सी. के. सूर्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

धवलागिरि अञ्चलका प्रतिनिधि कथाकार र तिनका कथाकृतिको अध्ययन

शोधपत्र

शोधकर्ता
सूर्य के. सी.
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६६

शोधनिर्देशक
उप प्रा. रामेश्वर अर्याल

धवलागिरि अञ्चलका प्रतिनिधि कथाकार र तिनका कथाकृतिको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
सूर्य के. सी.
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६६

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र सूर्य के.सी.ले स्नातकोत्तर तह (एम्.ए) नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको धवलागिरि अञ्चलका प्रतिनिधि कथाकार र तिनका कथाकृतिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.स.	नाम		हस्ताक्षर
१.	प्रा. राजेन्द्र सुवेदी	(विभागीय प्रमुख)	-----
२.	प्रा.डा पारसमणि भण्डारी	(बाह्य परीक्षक)	-----
३.	उप-प्रा.रामेश्वर अर्याल	(शोधनिर्देशक)	-----

मिति : २०६६/३/२४

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको परीक्षाको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको भए तापनि मेरो साहित्यप्रतिको अभिरुची र सर्जकप्रतिको सम्मान-भावले प्रेरित गरेकाले नै यसप्रकारको शीर्षक चयन गरेको हुँ । प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु उपप्रा. रामेश्वर अर्यालको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । अति व्यस्तताका बीच मलाई आफ्नो समय दिई सजग र सचेत गराई समुचित मार्गनिर्देशन गरिदिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधशीर्षकको छनोट र स्वीकृतिका लागि आवश्यक सहयोग र सल्लाह प्रदान गर्नुहुने हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका प्रमुख प्रा. राजेन्द्र सुवेदीलगायत सम्पूर्ण गुरुवर्गप्रति म आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन गर्नका लागि प्रेरणा प्रदान गर्नुका साथै सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउने धवलागिरिका वरिष्ठ साहित्यकार एवम् समालोचक प्रा. ठाकुरप्रसाद पराजुली, साहित्यकार गोविन्दलाल श्रेष्ठ, प्रेम छोटा, इन्द्रकुमार विकल्प, ध्रुवलाल शर्माप्रति आभारी छु । शोधकार्यको लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउने केन्द्रीय पुस्तकालय, विद्यामन्दिर पुस्तकालय र मदन पुरस्कार पुस्तकालयप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यसैगरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा विभिन्न कोणबाट सहयोग पुऱ्याउने मित्रहरु कृष्ण पौडेल 'बी' (बागलुङ), पुरुषोत्तम रिजाल (नुवाकोट), दीपकराज सापकोटा (बागलुङ), इन्द्रबहादुर अधिकारी (पर्वत) र भाइ विजय के. सी. (पर्वत) प्रति कृतज्ञ छु ।

आफू मैनाभैँ जलेर मलाई शिक्षाको आलोक प्रदान गर्नुहुने पुज्य मातापिता द्रुपती के. सी. तथा कुलबहादुर के. सी. प्रति आजन्म ऋणी रहनेछु । यसैगरी पारिवारिक जिम्मेवारीबाट टाढा राखी अध्ययनका लागि उपयुक्त वातावरण तयार गरिदिने आदरणीय दाजु रत्नबहादुर के. सी., दिदी सीता रेग्मी र सहचारिणी प्रज्ञा के. सी. को गुण बिसर्न सक्तिन । अन्त्यमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्ण सहयोगीहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा मैले यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

मिति: २०६६/२/२६

शैक्षिक सत्र (०६१-०६३)

शोधार्थी

सूर्य के. सी.

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका छात्र श्री सूर्य के. सी. ले धवलागिरि अञ्चलका प्रतिनिधि कथाकार र तिनका कथाकृतिहरूको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । मेहनतपूर्वक तयार पारिएको उहाँको शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

२०६६/२/२५

.....

रामेश्वर अर्याल

उपप्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

सङ्क्षेपीकरणसूची

आइ. ए.	:	इन्टर अफ आर्टस्
उपप्रा.	:	उपप्राध्यापक
उ.मा.वि.	:	उच्चमाध्यमिक विद्यालय
एम् ए.	:	मास्टर अफ आर्टस्
एम्. एस्सी.	:	मास्टर अफ साइन्स
कि. मि.	:	किलो मिटर
क्र. सं.	:	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ध. सा. पु. सं.	:	धवलागिरि साहित्य पुरस्कार प्रतिष्ठान
नं.	:	नम्बर
नि.मा.वि.	:	निम्नमाध्यमिक विद्यालय
ने.रा.प्र.प्र.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पं.	:	पंडित
पृ.सं.	:	पृष्ठ
प्रा.	:	प्राध्यापक
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
म. ब. क्या.	:	महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
र. श्रे. पु. सं.	:	रत्न श्रेष्ठ पुरस्कार प्रतिष्ठान
रा. भ.	:	राजभण्डारी
वि.सं.	:	विक्रम संवत्
सि. एड	:	सर्टिफिकेट इन एजुकेशन
स्व.	:	स्वर्गीय
स्व. वि. यू.	:	स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन
सम्पा.	:	सम्पादन
संस्क.	:	संस्करण

विषय-सूची

परिच्छेद १

१. शोध परिचय	१
१.१ शीर्षक	१
१.२. शोधप्रयोजन	१
१.३. विषय प्रवेश	१
१.४ समस्याकथन	१
१.५ शोधको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधको औचित्य	३
१.८ सीमाङ्कन	४
१.९ शोधविधि	४
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	४

परिच्छेद २

२. धवलागिरि अञ्चलको सङ्क्षिप्त चिनारी	६
२.१ भौगोलिक अवस्था	६
२.१.१ अवस्थिति	६
२.१.२ धवलागिरि अञ्चलको नामकरण	७
२.२ राजनैतिक अवस्था	७
२.२.१ ऐतिहासिक स्वरूप	७
२.२.२ प्रशासनिक विभाजन	८
२.३ प्राकृतिक अवस्था	९
२.३.१ जलश्रोत	९
२.३.२ वनस्पति	९
२.३.३ जीवजन्तु	१०
२.३.४ खानी	१०
२.४ सामाजिक अवस्था	१०
२.४.१ जनजाति	१०
२.४.२ भाषा र भाषिका	११
२.४.३ धर्म र संस्कृति	१२

२.४.४ शिक्षा	१३
२.५ आर्थिक स्थिति	१४
२.५.१ कृषि	१४
२.५.२ व्यापार	१४
२.५.३ उद्योग	१५
२.५.४ पर्यटन	१५
२.५.५ रोजगार	१५
२.६ मन्दिर एवम् धार्मिक स्थलहरू	१५

परिच्छेद ३

३. धवलागिरि अञ्चलको साहित्यिक परम्परा	१७
३.१ पृष्ठभूमि	१७
३.२ लोकसाहित्य	१७
३.३ लिखित (शिष्ट) साहित्यिक परम्परा	१८
३.४ धवलागिरि अञ्चलका साहित्यकारहरूको विधागत योगदान	२०
३.४.१ कविता	२०
३.४.२ कथा	२१
३.४.३ उपन्यास	२२
३.४.४ नाटक	२३
३.४.५ निबन्ध	२३
३.४.६ समालोचना	२४
३.४.७ इतिहास	२४
३.४.८ जीवनी	२५
३.५ धवलागिरि अञ्चलमा स्थापित साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरू	२६
३.५.१ पुस्तकालय	२६
३.५.२ साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरू	२७
३.५.३ पुरस्कार गुठी	२८
३.६ धवलागिरि अञ्चलबाट प्रकाशन हुने पत्रपत्रिकाहरू	२८
३.६.१ साहित्यिक पत्रपत्रिकाहरू	२९
३.६.२ समाचारमूलक पत्रपत्रिकाहरू	३१

परिच्छेद् ४

४. कथा-सिद्धान्त र धवलागिरि अञ्चलको कथा-परम्परा	३२
४.१ कथाको सैद्धान्तिक स्वरूप	३२
४.१.१ परिचय	३२
४.१.२ कथाको परिभाषा	३३
४.१.३ कथाका तत्त्व (उपकरण) हरू	३४
४.२ नेपाली कथाको विकासक्रम	४०
४.२.१ प्रारूप	४०
४.२.२ काल विभाजन	४०
४.२.२.१ प्राथमिक काल (सुरुदेखि १९५७ सालसम्म)	४१
४.२.२.२ माध्यमिककाल (वि. सं. १९५८-१९९०)	४२
४.२.२.३ आधुनिककाल (वि. सं. १९९१- हालसम्म)	४४
४.२.१ कथाको वर्गीकरण	५०
४.२ धवलागिरि अञ्चलको कथा-परम्परा	५१
४.२.१ पृष्ठभूमि	५१
४.२.२ कथा-परम्परा	५२
४.२.३ चरण विभाजन	५४
४.२.३.१ पहिलो चरण (वि. सं. १९९६-२०२०)	५४
४.२.३.२ दोस्रो चरण (२०२१ देखि हालसम्म)	५६

परिच्छेद् ५

५. धवलागिरि अञ्चलका प्रतिनिधि कथाकार र तिनका कथाकृतिहरूको अध्ययन	६३
५.१ परिचय	६३
५.२ प्रतिनिधि छनोट गर्ने आधार	६३
५.३ प्रतिनिधि कथाकारहरू र तिनका कथाकृतिको विश्लेषण	६४
५.३.१ कथाकार कृष्णबम मल्ल र उनका प्रमुख कथा-सङ्ग्रहको अध्ययन	६५
५.३.१.१ कथाकार कृष्णबम मल्लको परिचय	६५
५.३.१.२ 'गुरुजीको मलामी' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	६६
५.३.१.३ 'देवता' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	७१
५.३.१.४ 'श्री ५ राम शाहको न्याय' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	७७
५.३.२ गोविन्दलाल श्रेष्ठ र उनका प्रमुख कथा-सङ्ग्रहको अध्ययन	८५
५.३.२.१ कथाकार गोविन्दलाल श्रेष्ठको परिचय	८५
५.३.२.२ 'अधुरो सपना' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	८६

५.३.२.३ 'दशकथा' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	९२
५.३.३ नरसिंहभक्त तुलाचन 'अथक' र उनका प्रमुख कथा-सङ्ग्रहको अध्ययन	९६
५.३.३.१ कथाकार नरसिंहभक्त तुलाचन 'अथक' को परिचय	९६
५.३.३.२ 'युगलप्रेम' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	९७
५.३.४ प्रेम छोटा र उनका प्रमुख कथा-सङ्ग्रहको अध्ययन	१०२
५.३.४.१ कथाकार प्रेम छोटाको परिचय	१०२
५.३.४.२ 'प्रकारान्त' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	१०३
५.३.५ साधना प्रतीक्षा र उनका प्रमुख कथा-सङ्ग्रहको अध्ययन	१११
५.३.५.१ कथाकार साधना प्रतीक्षाको परिचय	१११
५.३.५.२ 'रगतका दुई रङ' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	११२
५.३.५.४ 'अतृप्त आकाश' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	११७
५.३.६ इन्द्रकुमार विकल्प र उनका प्रमुख कथा-सङ्ग्रहको अध्ययन	१२३
५.३.६.१ कथाकार इन्द्रकुमार विकल्पको परिचय	१२३
५.३.६.२ 'सर्वदलीय घर' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	१२४
५.३.६.३ 'बैशका रहरहरू' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	१३०
५.३.६.४ 'निस्तो सम्भौता' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	१३४
५.३.७ कथाकार ध्रुवलाल शर्मा र उनका प्रमुख कथा-सङ्ग्रहको अध्ययन	१३८
५.३.७.१ कथाकार ध्रुवलाल शर्माको परिचय	१३८
५.३.७.२ 'थौटा कथाको कथा' कथा-सङ्ग्रहको विश्लेषण	१३९

परिच्छेद ६

६. उपसंहार	१४५
सन्दर्भसामग्रीसूची	१४९